

УДК 796.011.3-057.874

ЗАСОБИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОГРАМАХ РАНЬОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Юлія ПАВЛОВА, Оксана ФЕДЕЧКО

*Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів, Україна,
e-mail: pavlova.j.o@gmail.com*

Анотація. Мета: проаналізувати значення засобів фізичного виховання у програмах раннього розвитку дитини та окреслити необхідність їх використання як дієвих механізмів, спрямованих на подолання нагальних соціально значущих проблем. **Методи:** аналіз та узагальнення відомостей наукової літератури, документальних даних; методи теоретичного рівня дослідження. **Результати:** виявлено суперечності між запитом соціуму до рівня розвитку дитини та постійним погіршенням здоров'я цієї вікової групи. Установлено, що засоби фізичного виховання мають безпосередній вплив на предиктори фізичного здоров'я (масу тіла, стан серцево-судинної системи), когнітивні здібності та розвиток соціальних навичок дитини. **Висновки:** використання засобів фізичного виховання відповідає кращим стандартам ефективності програм раннього розвитку, дає змогу підвищити рівень рухової активності молодого покоління, забезпечує підґрунтя для активної фізичної рекреації в майбутньому.

Ключові слова: фізичне виховання, дошкільний вік, розвиток, програма, здоров'я.

СРЕДСТВА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПРОГРАММАХ РАННЕГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА

Юлія ПАВЛОВА, Оксана ФЕДЕЧКО

*Львовский государственный университет
физической культуры, г. Львов, Украина,
e-mail: pavlova.j.o@gmail.com*

Аннотация. Цель: проанализировать значение средств физического воспитания в программах раннего развития ребенка и определить необходимость их использования в качестве действенных механизмов, направленных на преодоление насущных социально значимых проблем. **Методы:** анализ и обобщение сведений научной литературы, документальных данных; методы теоретического уровня исследования. **Результаты:** выявлены противоречия между запросом социума к уровню развития ребенка и постоянным ухудшением здоровья этой возрастной группы. Показано, что средства физического воспитания имеют непосредственное влияние на предикторы физического здоровья (массу тела, состояние сердечно-сосудистой системы), когнитивные способности и развитие социальных навыков ребенка. **Выводы:** использование средств физического воспитания соответствует лучшим стандартам эффективности программ раннего развития, позволяет повысить уровень двигательной активности подрастающего поколения, обеспечивает основу для активной физической рекреации в будущем.

Ключевые слова: физическое воспитание, дошкольный возраст, развитие, программа, здоровье.

MEANS OF PHYSICAL EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT PROGRAMS

Julia PAVLOVA, Oksana FEDECHKO

*Lviv State University of Physical Culture, Lviv,
Ukraine, e-mail: pavlova.j.o@gmail.com*

Abstract. Purpose: to analyze the value of physical education facilities in programs of early childhood development and identify the need for their use as effective mechanisms designed to overcome urgent social problems. **Methods:** data analysis and synthesis of scientific literature, documentary data; methods of theoretical research level. **Results:** it was found the contradictions between society request to the level of child development and a permanent deterioration of health in this age group. It was shown that the facilities of physical education have a direct impact on predictors of physical health (body weight, the state of cardiovascular system), cognitive skills and a development of child's social skills. **Conclusions:** the use of physical education facilities corresponds to the best standards of efficiency of early development programs, increases the level of motor activity of the younger generation, provide the basis for active physical recreation in the future.

Keywords: physical education, preschool age, development, program, health.

Вступ. Дошкільний вік є періодом розвитку важливих навичок, упродовж нього закладаються основи здорового способу життя, відбувається підготовка до подальшого навчання. Для цього періоду характерні незакінченість морфофункціонального розвитку усіх фізіологічних систем, висока реактивність організму на зовнішні дії, менша стійкість до чинників

навколишнього середовища, нерівномірність процесів росту і розвитку [22, 24, 34]. Як наслідок взаємодії дошкільнят з однолітками та дорослими формуються навички соціальної діяльності, удосконалюється здатність підтримувати розмову та ділитися інформацією, відбувається становлення самооцінки та розвиток емпатії. Формування ефективних програм, спрямованих на підтримку раннього розвитку дитини та подолання можливих проблем, мають першочергове значення для майбутнього української нації.

Проблемі удосконалення фізичного і психоемоційного розвитку дітей дошкільного віку засобами фізичного виховання присвячені праці О. В. Андрєєвої і М. В. Чернявського [1], Е. С. Вільчковського [3, 4], О. Д. Дубогай та ін. [7], А. А. Жук і О. М. Бондар [6], В. А. Кашуби і О. М. Бондар [9], Н. С. Маляр [10], Н. Пангелової [13], В. М. Пасічник та ін. [14, 15], М. Я. Ярошик і М. В. Данилевич [18]. У низці досліджень виявлено, що рух є основною функцією дитини в дошкільний період [2, 3, 4, 17]. За допомогою рухів дитина пізнає навколишній світ, удосконалює нервово-м'язовий апарат, регулює процеси обміну [7]. Отож розвиток фізичних якостей та створення умов для реалізації потреби дітей у руховій активності є важливим напрямом роботи в дошкільних навчальних закладах.

Незважаючи на те, що цілеспрямований вплив на рухову активність та моторну функцію посідає одне з провідних місць у процесі виховання дошкільників (Базова програма для дошкільних навчальних закладів, 2008), потенціал фізичної культури, і зокрема її оздоровчі функції, використано недостатньо для стимулювання цілісного раннього розвитку дитини.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до теми НДР кафедри теорії і методики фізичної культури Львівського державного університету фізичної культури на 2017–2020 рр. «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» (протокол № 4 від 17.11.2016).

Мета дослідження – проаналізувати значення засобів фізичного виховання у програмах раннього розвитку дитини та окреслити необхідність їх використання як дієвих механізмів, спрямованих на подолання нагальних соціально значущих проблем.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення відомостей наукової літератури, документальних даних; методи теоретичного рівня дослідження (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, абстрагування, ідеалізація, формалізація, конкретизація, класифікація, системно-структурний аналіз).

Результати дослідження та їх обговорення. За підрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я у 2016 році 250 млн дітей мають затримку розвитку, а тому втрачають можливість повною мірою реалізувати власний потенціал. Це питання набуває особливої ваги, оскільки погіршення фізичного, психічного та соціального здоров'я в ранньому дитинстві має довготривалі та часто незворотні наслідки, серед них – хронічні захворювання в дорослому віці, низька академічна успішність, погане матеріальне становище тощо [24, 29, 33]. Своєю чергою такі проблеми негативно впливають на розвиток громади й держави та зумовлюють соціальне напруження.

На тлі зменшення чисельності дитячого населення України найвищий рівень захворюваності можна спостерігати саме у віковій групі 0–6 років [5]. Погіршення показників відбувається переважно за рахунок зростання кількості вроджених вад розвитку, новоутворень, травм та отруєнь. Поширеність захворювань серед дітей дошкільного віку на 29,4% вища, ніж в осіб працездатного віку, також дошкільнята хворіють у 2,1 раза частіше від літніх людей [5]. У структурі захворюваності немовлят і дошкільнят переважають хвороби органів дихання (54,78%), окремі стани перинатального періоду (9,46%), хвороби крові та кровотворних органів із залученням імунного механізму (4,86%), захворювання нервової системи, органів травлення, ока та його придаткового апарату [5]. Проблеми зі здоров'ям є основними причинами неготовності до вимог, які висуває сучасна школа, дезадаптації та розвитку нових захворювань [3, 4, 7, 10, 13].

У перші роки життя відбувається активне формування перцептивних, інтелектуальних та рухових навичок, удосконалюються самоконтроль та саморегуляція, цей період є

визначальним для розвитку мовлення та мислення. Загалом на ці процеси впливають як біологічні, так і соціальні чинники, проте з дорослішанням дитини останні набувають вирішального значення.

Основна частина когнітивних можливостей проявляється в період дитинства. Надалі засвоєння знань та розвиток умінь відбувається з урахуванням здібностей та навичок, що були сформовані в цей період. Біологічним підґрунтям когнітивного розвитку є онтогенетичні взаємодоповнювальні процеси, активні в перші роки життя, серед них – диференціювання нейронів, ріст аксонів та дендритів, мієліногенез, мієлінізація відростків нейроцитів [24]. Суттєвий вплив на них має навколишнє середовище, соціальні та економічні умови, а серед чинників, що впливають негативно, є погане харчування, зокрема нестача різних нутрієнтів, дія токсичних сполук, стрес, відсутність або низька якість соціальних контактів [22, 24, 34]. Про успішне проходження процесів розвитку свідчать використання мови різної складності, вміння звертатися до процесів запам'ятовування, застосування інформації про просторову організацію різних об'єктів для розвитку локомоторних якостей, удосконалення здатності регулювати свою увагу, думки, емоції.

Серед програм раннього розвитку можна виокремити універсальні та локальні, тобто такі, які орієнтовані на отримання позитивного результату для різних груп населення, або спрямовані лише на певні групи ризику, на запобігання/подолання конкретних проблем. Загальними позитивними ефектами від участі в дошкільних програмах різних типів є, передусім, пришвидшення когнітивного розвитку, мовлення, незалежності. Діти віком 4–5 років, які впродовж тижня більше ніж 30 годин проводять окремо від батьків та не задіяні в жодних спеціалізованих дошкільних програмах, у 2–3 рази частіше мають поведінкові розлади та затримку мовного розвитку [26]. Серед основних переваг упровадження програм раннього розвитку варто відзначити: 1) підвищення готовності дитини до подальшого навчання; 2) зменшення кількості дітей з поведінковими розладами; 3) надання додаткових переваг для дітей із соціально уразливих та матеріально незабезпечених сімей [23].

Аналіз комплексних програм, спрямованих на стимулювання раннього розвитку дитини, свідчить, що вони володіють сукупністю спільних ознак:

- 1) інтеграція освітніх та медичних послуг;
- 2) чітко визначені стандарти та система оцінювання якості результату;
- 3) наявність розробленої системи для підвищення кваліфікації педагогів;
- 4) висока забезпеченість персоналу різними ресурсами;
- 5) наявність державної підтримки, затверджених програм;
- 6) залучення батьків, побудова партнерських стосунків, допомога в організації такої взаємодії з дітьми вдома, яка сприятиме їх розвитку.

Цей перелік можна доповнити з урахуванням стандартів, які пропонує Національна асоціація освіти дітей у США (National Association for the Education of Young Children, <http://www.naeyc.org/>), яка займається акредитацією освітніх програм для дітей та академічних програм для спеціалістів у галузі освіти. Відповідно до них, про високу ефективність програм свідчать такі показники:

- 1) формування дружніх та довірливих стосунків між дітьми та дорослими;
- 2) зміст програми спрямований на фізичний, соціальний, емоційний, мовний та пізнавальний розвиток дитини;
- 3) використання ефективних та відповідних до віку та здібностей методів навчання;
- 4) можливість оцінити індивідуальні досягнення дитини, надання сім'ї інформації про розвиток та успішність дитини;
- 5) оздоровлення дітей, профілактика захворювань та небезпек;
- 6) постійне підвищення кваліфікації персоналу;
- 7) співпраця з родинами, що ґрунтується на взаємній довірі та повазі, заохочення сім'ї до участі в програмі, урахування сімейних цінностей та поглядів;

- 8) налагодження продуктивних стосунків з громадою, використання ресурсів тих установ та організацій, які беруть участь в організації дозвілля, оздоровлення та навчання дітей;
- 9) створення безпечного та здорового навколишнього середовища, що комфортне для навчання і розвитку, сприяє здоров'ю та безпеці;
- 10) високоефективне управління програмою.

Проблемі комплексного впливу як на фізичний, так і психоемоційний розвиток дітей дошкільного віку присвячено низку праць українських учених [1, 6, 7, 9, 10, 13–15]. Проте можна стверджувати, що засоби фізичного виховання, які стимулюють рухову активність дітей дошкільного віку, використано недостатньо під час розроблення та реалізації нових педагогічних технологій, спрямованих на удосконалення як фізичного, так і психоемоційного розвитку дитини. Передусім, це пов'язано з тим, що оскільки визначальними в пізнавальних процесах у ранньому дитинстві є перцептивні та рухові взаємодії з навколишнім світом [2], то рівень рухової активності осіб цієї вікової групи донедавна вважали високим. Натомість результати сучасних міжнародних досліджень засвідчують низький рівень рухової активності дітей дошкільного віку в різних країнах світу. Спостереження за дітьми віком 2–6 років (5236 хлопців і 5080 дівчат) з США, Шотландії, Естонії, Фінляндії, Австралії, Чилі та Бельгії виявило, що рівень рухової активності відповідає рекомендованим вимогам лише у 54% дошкільнят [36], зокрема тривалість фізичної роботи значної та середньої за потужністю не перевищувала 40 хв на день [19, 36]. Аналогічні результати отримали канадські вчені – лише 9% хлопчиків та 4% дівчаток виконували фізичну роботу середньої чи значної потужності впродовж 1 години на день [30, 32]. У Великобританії тривалість рухової активності відповідає нормі лише у 2% дітей віком до 3 років та у 4% віком до 5 років [35]. Дослідники зазначають, що значну частину часу діти проводять малорухомо – у віці до 3 років – 79% часу, у віці до 5 років – 76% часу [35]; час, проведений за екраном, становив близько 6 годин [32].

Підраховано, що впродовж доби дитина виконує в середньому 9980 кроків [36]. Цей показник відрізняється від рекомендацій окремих дослідників та наукових установ. Так, Е. Вільчковський вважає, що для оптимального розвитку дитина щоденно повинна проходити влітку – 18–20 тис. кроків, восени – 15–16,5 тис. кроків, взимку – 16,5–18 тис. кроків, навесні – 16–17,5 тис. кроків [3]. Згідно з рекомендаціями Національної асоціації спорту і фізичного виховання США [30], діти не повинні проводити сидячи більше ніж 60 хвилин (крім сну) на день, мінімальна тривалість рухової активності є 120 хв на день, з них 60 хвилин – участь в організованих заняттях, і щонайменше 60 хвилин – спонтанна рухова активність, активні ігри тощо. Відповідно до інструктажів, розроблених у Великобританії [30] та Канаді [21], тривалість рухової активності повинна перевищувати 180 хв на день.

На відміну від дітей дошкільного віку, на сьогодні на прикладі більш старших вікових груп (школярів та студентів), добре вивчено та обґрунтовано зв'язок між заняттями фізичною культурою та різними аспектами життя, доведено позитивний вплив високого рівня рухової активності на здоров'я [12, 31]. Натомість зв'язок між рівнем рухової активності та здоров'ям і якістю життя дітей дошкільного віку досліджено недостатньо, мало вивченими є вплив рівня рухової активності в дитячому віці на подальше життя. Лише в деяких дослідженнях проаналізовано пролонговані ефекти занять фізичною культурою в дитячому віці на предиктори фізичного здоров'я (маса тіла, стан опорно-рухової та серцево-судинної системи, розвиток моторики тощо) та психоемоційного розвитку [21, 30].

Насамперед як основну перевагу високого рівня рухової активності дитини необхідно відзначити нормалізацію маси тіла. На сьогодні ця проблема постає особливо гостро, оскільки впродовж останніх десятиліть у багатьох європейських країнах збільшилася кількість підлітків з індексом маси тіла, вищим за норму. Відносна кількість дітей з ожирінням зросла в Швейцарії з 4% у 1960 році до 18% у 2003 році, в Англії – з 8% у 1974 році до 20% у 2003, в Іспанії – більше ніж у 2 рази впродовж 1985–2005 років [20]. Запобігання ожирінню в дитячому віці безпосередньо корелює зі зниженням ймовірності розвитку серцево-судинних захворювань та діабету в більш старшому віці. Натомість у дітей, які мають

зайву вагу, часто діагностують депресію, негативне сприйняття власного фізичного «Я», низький рівень соціальної активності, незадовільну академічну успішність, харчові розлади, віктимізацію тощо [20, 25, 38].

Дошкільнята, які мають високий рівень рухової активності, у майбутньому матимуть вищу академічну успішність, у них рідше розвиваються деменції, хвороба Альцгеймера в зрілому віці. Позитивний вплив занять фізичною культурою на психічне здоров'я та інтелектуальні здібності з погляду біології можна пояснити збільшенням рівня мРНК та білка в клітинах мозку, зростанням рівня нейротрансмітерів [28], ростом нових нейронів, збільшенням об'єму гіпокампуса. Варто відзначити, що немає однозначних підтверджень того, що заняття фізичною культурою та спортом суттєво підвищують рівень інтелекту дитини, проте процеси, які відбуваються на клітинному рівні за умов високого рівня фізичної активності (підвищення синтезу білка), безпосередньо стосуються навчання, запам'ятовування, мислення, прийняття рішень. Також практично відсутня інформація про тривалість занять, різновиди та інтенсивність вправ, що позитивно впливають на когнітивний розвиток дітей дошкільного віку та сприятимуть поліпшенню інтелектуальних здібностей.

Перспективними з погляду комплексного впливу як на фізичний, так і психоемоційний розвиток дітей дошкільного віку можна вважати заняття танцями. Незважаючи на те, що згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні мистецтво, яке спрямоване на гармонійний розвиток дитини, формування естетичного ставлення до реального світу і передбачає художньо-практичну та творчу діяльність, є однією із змістових ліній життєдіяльності людини, засоби танцю використано недостатньо у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. Питання активізації розвитку дітей з використанням таких засобів проаналізовано в працях спеціалістів з питань дошкільної педагогіки Ю. А. Картавої [8], О. В. Мартиненко [11], Ю. М. Шевченко [16].

У роботі О. В. Мартиненко увагу зосереджено на комплексному удосконаленні фізичного та творчого розвитку дітей старшого дошкільного віку [11]. Реалізація завдань констатувального етапу експерименту передбачала розроблення й перевірку експериментальних методик оцінювання готовності дошкільників до занять хореографією. Контрольні завдання дослідниці представила у вигляді відповідних рухових дій і танцювальних рухів, творчих ситуацій ігрового характеру, що найбільш повно відповідали психічним особливостям дітей цієї вікової групи.

Дослідниці Ю. М. Шевченко теоретично обґрунтувала та експериментально перевірила ефективність поєднання рухів і музики як інтегративного для фізичного розвитку старших дошкільників [16]. Виявлено, що такий інноваційний комплекс сприяв вихованню в дітей інтересу до рухів, розвитку рухових якостей, рухових умінь і навичок, формуванню постави та загалом підвищував ефективність фізичного розвитку.

Окрім загальнорозвивальних та загальнозміцнювальних впливів на фізичне здоров'я, заняття танцями сприяють розвитку соціальних навичок (робота в групі, уміння виражати емоції та спілкуватися, віра у власні сили), стимулюють творчість та уяву, розвивають розуміння причин та їх наслідків, сприяють мовному розвитку, вивченню нових понять, позитивно впливають на розвиток моторики, зокрема дрібної [27].

Висновки. Дошкільний вік – це період надзвичайних можливостей та серйозних ризиків. Існують суперечності між запитом соціуму до рівня розвитку дитини та постійним погіршенням здоров'я цієї вікової групи; потребою у збереженні здоров'я та працездатності населення, що є визначальними для високої якості життя людини та початково незадовільними показниками здоров'я у ранньому дитинстві. Дбайливий догляд, турбота про здоров'я, раціональне харчування, наявність можливостей для виховання й розвитку та безпечно довілля важливі, щоб повною мірою розкрити потенціал дитини. Це свідчить про необхідність реалізації комплексних програм на підтримку раннього розвитку дитини, які в реаліях української держави повинні також бути спрямовані на збереження та корекцію здоров'я, мінімізацію негативного впливу соціально-економічних умов на розвиток дитячого організму для запобігання в майбутньому соціальній нерівності та соціальному виключенню. Засоби

фізичного виховання набувають особливого значення, зважаючи не лише на безпосередній вплив на предиктори фізичного здоров'я (масу тіла, стан серцево-судинної системи), але й на когнітивні здібності та розвиток соціальних навичок. Використання засобів фізичного виховання відповідає кращим стандартам ефективності програм раннього розвитку, дає змогу підвищити рівень рухової активності молодого покоління, забезпечує підґрунтя для активної фізичної рекреації в майбутньому.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку дієвих засобів фізичного виховання, упровадженні їх у дошкільні програми для стимулювання фізичного та розвитку дитини.

Список літератури

1. Андреева О. В. Оцінка доцільності впровадження рекреаційно-оздоровчих технологій в процес фізичного виховання молодших школярів / О. В. Андреева, М. В. Чернявський // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2009. – № 2/3. – С. 17–19.
2. Бар-Ор О. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения / О. Бар-Ор, Т. Роуланд. – Київ : Олимп. л-ра, 2009. – 527 с.
3. Вільчковський Е. С. Сюжетні заняття з фізичної культури з дітьми дошкільного віку / Е. С. Вільчковський, Г. В. Біленька, О. Л. Богінч. – Київ : ІЗМН, 1996. – 76 с.
4. Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб / Е. С. Вільчковський, О. І. Курок. – Суми, 2004. – 428 с.
5. Дуніна О. О. Ситуаційний аналіз стану здоров'я дитячого населення / О. О. Дуніна, А. В. Терещенко // Здоров'я населення: тенденції та прогнози. – 2014. – № 2. – С. 49–57.
6. Жук А. А. Влияние занятий фитнесом на уровень физической подготовленности детей младшего школьного возраста / Жук А. А., Бондарь Е. М. // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2014. – Вип. 118, т. 3. – С. 114–117.
7. Інтеграція пізнавальної та рухової діяльності в системі навчання і виховання школярів / О. Д. Дубогай, Б. П. Пангелов, Н. О. Фролова, М. І. Горбенко. – Київ : Оріяни, 2001. – 150 с.
8. Картава Ю. А. Корекція психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору засобами ритміки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.03 "Корекційна педагогіка" / Картава Юлія Анатоліївна ; Сумськ. держ. пед. у-тет А. С. Макаренка. – Київ, 2006. – 22 с.
9. Кашуба В. Сучасні оздоровчі технології у фізичному вихованні дітей старшого дошкільного віку / Віталій Кашуба, Олена Бондар // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 102–104.
10. Маляр Н. С. Організаційні форми превентивного фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Н. С. Маляр // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2012. – № 3. – С. 163–168.
11. Мартиненко О. В. Педагогічні умови формування хореографічних умінь дітей 5–6 років у дошкільних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.08 "Дошкільна педагогіка" / Мартиненко Олена Володимирівна ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Київ, 2005. – 16 с.
12. Павлова Ю. Оздоровчо-рекреаційні технології та якість життя людини : монографія / Ю. Павлова. – Львів : ЛДУФК, 2016. – 356 с.
13. Пангелова Н. Напрями удосконалення змісту та організації фізичного виховання для гармонійного розвитку дошкільників / Н. Пангелова // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2005. – № 2. – С. 40–43.
14. Пасічник В. Аналіз інноваційних технологій комплексного розвитку особистості дошкільника в практиці фізичного виховання / Вікторія Пасічник, Роман Петрина, Василь Ковцун // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. – Львів, 2015. – Вип. 19, т. 2. – С. 206–211.

15. Пасічник В. Сучасні підходи щодо поєднаного фізичного і розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку / Пасічник В., Петрина Р. // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. – Львів, 2012. – Вип. 16, т. 2. – С. 150–155.
16. Шевченко Ю. М. Фізичний розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами інтеграції рухів і музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.08 "Дошкільна педагогіка" / Шевченко Юлія Михайлівна; Ін-т пробл. виховання АПН України. – Київ, 2009. – 20 с.
17. Яворська Т. Є. Гармонійний розвиток дитини дошкільного віку в процесі використання оздоровчих інноваційних технологій / Яворська Т. Є. // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2013. – № 5. – С. 300–303.
18. Ярошик М. Показники розвитку швидко-силових якостей дітей старшого дошкільного віку з різними типами темпераменту / Марта Ярошик, Мирослава Данилевич // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. – Львів, 2014. – Вип. 18, т. 2. – С. 201–204.
19. Accelerometer-derived physical activity levels of preschoolers: a meta-analysis / D. B. Bornstein, M. W. Beets, W. Byun, K. McIver // J Sci Med Sport. – 2011. – Vol. 14. – P. 504–511.
20. Branca F. The challenge of obesity in the WHO European Region and the strategies for response / F. Branca, H. Nikogosian, T. Lobstein. – WHO, 2009. – 392 p.
21. Canadian Physical Activity Guidelines for the Early Years (aged 0–4 years) / Tremblay M. S., LeBlanc A. G., Carson V. [et al.] // Appl. Physiol. Nutr. Metab. – 2012. – Vol. 37. – P. 345–356.
22. Child development: risk factors for adverse outcomes in developing countries / S. P. Walker, T. D. Wachs, J. M. Gardner [et al.] // Lancet. – 2007. – Vol. 369. – P. 145–157.
23. Dearing E. Does higher quality early child care promote low-income children's math and reading achievement in middle childhood? / Dearing E., McCartney K., Taylor B. A. // Child Development. – 2009. – Vol. 80, № 5. – P. 1329–1349.
24. Developmental potential in the first 5 years for children in developing countries / S. Grantham-McGregor, Y. B. Cheung, S. Cueto [et al.] // Lancet. – 2007. – Vol. 369. – P. 60–70.
25. Dietz W. H. Health consequences of obesity in youth: childhood predictors of adult disease / Dietz W. H. // Pediatrics. – 1998. – Vol. 101. – P. 518–525.
26. Early learning programs that promote children's developmental and educational outcomes [Electronic resource] / Linda J. Harrison, Sharon Goldfeld, Eliza Metcalfe, Tim Moore. – 2012. – Access mode: <http://www.aihw.gov.au/uploadedFiles/ClosingTheGap/Content/Publications/2012/ctgc-rs15.pdf>.
27. How is the rhythmic ability of preschool children affected by the implementation of a music-movement program? / Pollatou E., Pantelakis G., Agdiniotis I. [et al.] // European Psychomotricity Journal. – 2012. – Vol. 4, № 1. – P. 49–56.
28. Kramer A. F. Exercise, cognition and the aging brain / A. F. Kramer, K. I. Erickson, S. J. Colcombe // Journal of Applied Psychology. – 2006. – Vol. 101. – P. 1237–1242.
29. Lo S. A good start in life will ensure a sustainable future for all / Lo S., Das P., Horton H // Lancet. – 2017. – Vol. 389. – P. 8–9.
30. Physical activity promotion in the preschool years: a critical period to intervene / G. S. Goldfield, A. Harvey, K. Grattan, K. B. Adamo // Int J Environ Res Public Health. – 2012. – Vol. 9, № 4. – P. 1326–1342.
31. Prognostication of health-related life quality of Ukrainian residents due to physical activity level / Iu. Pavlova, B. Vynogradskyi, I. Ripak [et al.] // Journal of Physical Education and Sport – 2016. – Vol. 16, № 2. – P. 418–423.
32. Results from the Active Healthy Kids Canada 2012 report card on physical activity for children and youth / J. D. Barnes, R. C. Colley, M. Borghese [et al.] // Paediatr Child Health. – 2013. – Vol. 18, № 6. – P. 301–304.

33. Singla D.R. Effects of a parenting intervention to address both maternal psychological wellbeing and child development and growth in rural Uganda: a community-based cluster randomised trial / Singla D.R., Kumbakumba E., Aboud F.E. // *Lancet Global Health*. – 2015. – Vol. 3. – P. 458–469.

34. Strategies to avoid the loss of developmental potential in more than 200 million children in the developing world / P.L. Engle, M. M. Black, J.R. Behrman [et al.] // *Lancet*. – 2007. – Vol. 369. – P. 229–242.

35. Total energy expenditure and physical activity in young Scottish children: mixed longitudinal study / Reilly J.J., Jackson D.M., Montgomery C. [et al.] // *Lancet*. – 2004. – Vol. 363. – P. 211–212.

36. Tucker P. The physical activity levels of preschool-aged children / Patricia Tucker // *Early Childhood Research Quarterly*. – 2008. – Vol. 23. – P. 547–558.

37. World Health Organization. Childhood overweight and Obesity [Electronic resource] / World Health Organization. – 2008. – Access mode: <http://www.who.int/dietphysicalactivity/childhood/en/>.

38. Zeller M.H. Predictors of health-related quality of life in obese youth / M.H. Zeller, A.C. Modi // *Obesity*. – 2006. – Vol. 14. – P. 122–130.

Стаття надійшла до редколегії 2.06.2017

Прийнята до друку 20.06.2017

Підписана до друку 30.06.2017